
*Наталія
Мозгова*

ПРО СВІТОГЛЯДНІ ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ

На нашу думку, світоглядні витоки так званої Київської філософської школи ХХ сторіччя були закладені на початку ХІХ сторіччя в київській релігійно-філософській школі, яка була репрезентована науковою та освітянською діяльністю викладачів філософії Київської духовної академії, відкритої 1819 року на базі й на ґрунті освітніх та наукових традицій Києво-Могилянської академії.

На середину ХІХ сторіччя духовна академія залишалася єдиним освітянським місцем, де вдалося зберегти філософські кафедри. Понад те, це було єдине місце, де філософія стала другим за значенням предметом після богослов'я. На той час у Київській духовній академії читали логіку, історію філософії, психологію, моральну філософію, метафізику, натомість в університетах Російської імперії (включно з університетом Св. Володимира) з 1850 по 1860 рік кафедри філософії загалом були закриті.

Що ж стосується такого феномену, як «Київська філософська школа», то І. Кузнецов свого часу зазначав, що «поняття “філософська школа” передбачає насамперед єдність філософського вчення, яке висуває її фундатор і яке набуває творчого розвитку серед послідовників. Нічого подібного в «Київській школі» ми не знаходимо: фундатор її ніякої цілісної філософської системи не створив, а її представники значно різнилися за своїми науковими інтересами й надавали перевагу різним (навіть протилежним) філософським авторитетам... Тому до поняття “школа” у цьому випадку необхідно стави-

© Н. МОЗГОВА,
2015

тись із заздалегідь заниженими вимогами, і це цілком допустимо (курс. мій. — Н. М.), оскільки на той час у Росії не існувало оригінальної філософії, а філософувати, власне кажучи, і означало засвоювати ті чи ті досягнення західної філософії»¹. Незважаючи на занижені, з об'єктивних причин, вимоги щодо статусу філософської школи стосовно представників київської релігійно-філософської школи, кожен з них зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної філософської традиції. Зокрема, І. Скворцов одним із перших здійснив перехід від традиційного вольф'янства до кантіанства, а за часів ректорства Інокентія (І. Борисова) набув поширення «історичний напрямок» у викладанні богословських наук; також були створені умови для зростання тієї плеяди філософів, які утворили осередок київської духовно-академічної школи. В. Карпов був одним із кращих перекладачів праць Платона в Російській імперії XIX сторіччя і тяжів до раціоналістичної філософської традиції. П. Авсенев першим на вітчизняному ґрунті заклав підвалини спекулятивної психології і при цьому тяжів до містики, а Міхневич вперше зміг перенести духовно-академічну традицію в світську освіту, зокрема в Ришельєвський ліцей, захоплювався романтизмом, зокрема Шелінгом. Ор. Новицький — автор першого російськомовного підручника з історії філософії, а С. Гогоцький першим в історії вітчизняної філософії здійснив спробу створити філософську енциклопедію та був найпослідовнішим прибічником і одночасно критиком Гегеля. П. Юркевич виявився єдиним філософом, хто після 10-річної заборони філософії в університетах зміг очолити філософську кафедру Московського університету, а його філософія серця згодом послугувала витоком багатющої традиції російської релігійно-філософії, в подальшому розвитку пов'язаної з іменами Вол. Соловйова, С. та Є. Трубецьких, С. Булгакова, С. Франка, П. Флоренського. Цікавим є й той факт, що у Києві на кілька десятиріч раніше за Санкт-Петербург, Москву і Казань з'явилися оглядові праці та енциклопедичні статті, присвячені головним індуїстським релігійно-філософським школам, попри те, що Київ у XIX сторіччі залишався провінційним містом порівняно із столичним Санкт-Петербургом, де на той час працювала потужна школа сходознавців.

Судячи із залишеної київськими філософами спадщини, німецький контекст у XIX сторіччі домінував у ній. Хоча ще були польський, український, великодержавно-російський контексти. Всі вони перетиналися, «полемізували», і кожен прагнув домінувати.

Як відомо, німецька філософська домінанта почала стверджуватися ще у Києво-Могилянській академії, тобто ще на початку другої половини XVIII сторіччя, коли схоластизований аристотелізм змінився картезіанством, а згодом і вольф'янством. У першій половині XIX сторіччя у стінах

¹ Кузнецов И. Славная киевская школа. Статья 1 // Новый круг. — К., 1992. — № 2. — С.10.

Київської духовної академії ще розквітав платонізм як справжня першопочаткова основа академічної думки. Платонічні уподобання знайшли свій прояв у творчості І. Скворцова, лекціях Інокентія, у роботі В. Карпова над підготовкою перекладу творів Платона. Але згодом платонічна тенденція академічного філософування зазнала потужного впливу нової німецької філософської домінанти. Ідеї Канта, Шелінга, Гегеля збурили розум та серце професорів і студентів, яких уже не могли задовольнити усталені посібники І. Вінклера та Ф. Баумайстера.

Вихідними та засадовими ідеями означеної школи були ідеї релігійного ідеалізму, критика матеріалізму в усіх його різновидах (механістичному, вульгарному тощо), позитивізму, марксизму та атеїзму.

На нашу думку, головними напрямками всередині київської релігійно-філософської школи XIX сторіччя можна назвати історико-філософський, логіко-гносеологічний, метафізичний, релігієзнавчий, релігійно-антропологічний, християнсько-етичний, умоглядно-психологічний, педагогічний. Звичайно, що ці напрямки були пов'язані з представниками цієї школи. Зокрема, праці всіх без винятку представників київської духовно-академічної філософії просякнуті історико-філософською та релігієзнавчою, християнсько-етичною та релігійно-антропологічною проблемами. Логіко-гносеологічна проблематика найбільш цікавила таких представників київської релігійно-філософської школи, як І. Скворцов, М. Карпов, П. Юркевич, П. Ліницький, С. Гогоцький. Метафізичні уподобання характерні для праць В. Карпова, Й. Міхневича, П. Юркевича, П. Ліницького, П. Кудрявцева. Умоглядно-психологічна тематика найбільшим чином виражена в творчій спадщині П. Авсенєва, а величезний доробок праць з педагогіки ми бачимо у творчості П. Юркевича та С. Гогоцького.

Мабуть, найслабшими місцями цієї розглядуваної школи в теоретичному розумінні були абстрактно-умоглядні та схоластичні філософування її представників стосовно соціальних проблем у житті тогочасного суспільства Російської імперії, до складу якої увіходила більша частина України. Жахливою ілюстрацією невідповідності між реальним життям та схоластичними філософуваннями представників цієї школи стали ті страждання, яких вони зазнали після жовтневого перевороту².

Незаперечним є суттєвий вплив київської релігійно-філософської школи на сучасне вітчизняне філософування. Зокрема, ми можемо простежити певні філософсько-антропологічні уподобання сучасних вітчизняних філософів, які, на нашу думку, своїм корінням мають релігійно-антропологічні ідеї філософів київської релігійно-філософської школи позаминулого сторіччя. Також яскравим підтвердженням впливу київської релігійно-філософської школи на сучасне вітчизняне філософування може бути така

² Див.: *Рибинський В.П.* До історії Київської духовної академії. Курс 1887—1891 рр. Спогади // *Хроніка* 2000. — 1997. — № 17—18.

наука, як психологія. Психологія як самостійна наука, в якій розвивалися наприкінці ХІХ — на початку ХХ сторіччя *два головні напрямки — німецький (умоглядний) та англійський (експериментальний)*. У Києві німецький (умоглядний) напрямок розвитку психології започаткував П. Авсенев, а отже він започаткував і психологічну школу умоглядного спрямування. Саме тому навіть за радянських часів відділення психології в Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка завжди увіходило до складу філософського факультету, тобто психологію вивчали як філософську, а не експериментальну науку. Англійське (експериментальне) спрямування у розвитку психології більш притаманне було московській школі психології (саме туди з Києва виїхав працювати Г. Челпанов). І тому в Московському університеті відділення психології за радянських часів завжди увіходило до складу біологічного факультету.

Чому так сталося? По-перше, позитивізм і матеріалізм мали великий вплив в осередках революційних заворушень, тобто у великих містах (Москва, Санкт-Петербург) Російської імперії. По-друге, ментальність росіян до сприйняття матеріалізму і революційних гасел теж відіграла тут не останню роль. По-третє, ні в Москві, ні в Санкт-Петербурзі не існувало таких давніх наукових та освітніх традицій, які існували у Києво-Могилянській академії, згодом реорганізованої в Київську духовну академію.

У Києві як провінційному місті Російської імперії, по-перше, позитивізм і матеріалізм не мали такого серйозного впливу на наукову спільноту, як це було у центрі Росії. По-друге, позитивізм і матеріалізм не «прижились» тією мірою, як це було у центрі Росії, бо тут були збережені потужні традиції Києво-Могилянської академії, де матеріалізм загалом сприймали як хворобу, тому і психологію не могли розглядати як матеріалістичну науку.

На нашу думку, й досі належно не розкриті причини (теоретичні, ідейні, соціокультурні, соціально-політичні) філософської зацікавленості представників київської релігійно-філософської школи одними проблемами й абсолютного небажання вивчати інші (наприклад, проблеми емпіричної психології, ідеї вульгарного матеріалізму та позитивізму).

Звичайно, історична значущість київської релігійно-філософської школи ХІХ сторіччя недостатньо усвідомлена молодшою філософською генерацією. Лише всеосяжне і різнобічне її вивчення на ґрунті архівних джерел надасть можливість оцінити її історичну значущість.

Аналіз здобутків «Київської філософської школи» є абсолютно необхідною умовою для надання філософської освіти українській молоді. На наш погляд, це необхідно здійснювати насамперед у курсах історії вітчизняної філософії та філософії української культури.

Наталія Мозгова — доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
